

Een familiegeschiedenis in ademnood

‘Waarvoor toch al dat gezwoeg? Als ik slaag, nu ja wat dan, ben ik dan gelukkiger?’ Van het ene baantje naar het andere. Keer op keer ruzie. Steeds van huis. Het zat niet altijd mee voor August Kessler, aartsvader van de familie wiens naam nu alsnog de bekendheid krijgt waar hij zijn leven lang voor heeft lopen ploeteren. Al zal de familienaam niet meer enkel ontzag afdwingen.

Het is nu nauwelijks denkbaar, maar oliegigant Shell stond ooit aan de rand van de afgrond. Aan de randen van het Nederlandse koloniale rijk in Indonesië, in Langkat op Sumatra, trok August het bedrijf – toen nog Koninklijke Olie geheten – op het nippertje uit het slop en liet het renderen. Achteraf kunnen we stellen: en hoe. August ging de annalen in als een van de grondleggers van Shell, een *born leader*, en zelfs als de ‘Napoleon van de aardoliewinning’.

Historicus Jeroen Koch schreef een familiegeschiedenis in olie en staal, zoals de ondertitel luidt, over de Kesslers. August en zijn nazaten draaiden namelijk niet alleen aan de machtige knoppen van Shell. Ze stonden ook aan de wieg van de Koninklijke Hoogovens in IJmuiden – en dragen daarmee een omstrede erfenis met zich mee. Wat dreef de Kesslers? En wat dreef hen naar Koch om hun geschiedenis op te laten tekenen?

Blinde ambitie

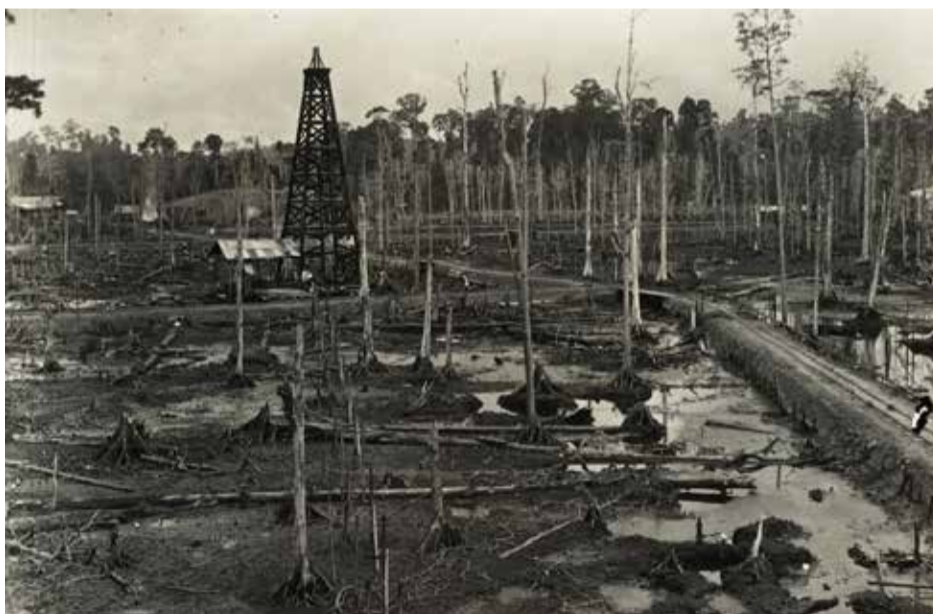
Succes. Dag in, dag uit was het Augusts kopzorg, soms op het wanhopige af. Het zijn die wanhopige momenten waarin Koch de bronnen – de uitvoerigst geciteerde en kleurrijkste zijn de brieven die hij tot zijn beschikking had – het werk laat doen. Met de moed der wanhoop zijn ambities achterna, koste wat kost: het is de rode draad in Augusts leven, al vanaf het vroegste begin.

1876. August, dan drieëntwintig, zit met een stel schoolmeesters, kletstantes, Indische ‘oudgasten’ en gelukszoekers zoals hijzelf op een zeilschuit naar Nederlands-Indië. De drie maanden durende zeereis is ‘zeer onaangenaam’. De overtocht draagt alles in zich van een tragikomische avonturenroman. De hooggespannen verwachtingen van de jonge August, op zoek naar fortuin. De verveling die toeslaat na het zoveelste kaartspel. Het half willekeurige reisgezelschap dat elkaar de tent uit vecht. En de knorrige kapitein, die na klachten over het eten de passagiers hun dagelijkse bittertje op het dek ontzegt, waarna een overmatig drinkende dragonder een front tegen hem begint. August probeert zich afzijdig te houden, maar wordt desondanks meegesleurd in de klucht. Het lijkt gegrepen uit Louis-Ferdinand Célines *Reis naar het einde van de nacht*: de mens heeft grootse voornemens, maar banaliteit overheerst.

De existentiële twijfels waar August op momenten aan lijdt brengen niet alleen de leefwereld van aartsvader Kessler dichtbij. Ze tonen ook de psyche van de koloniale wereld. In een kolonie domineert de overheerser, maar zijn macht is nooit onbetwist. Bij eigen wet is hij soeverein, in de werkelijkheid wankelt hij. Voortdurend moet hij laten zien wie de baas is, al

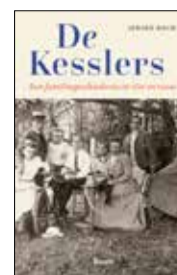
is het om de eigen angsten te bezweren. Er is een verhaal van George Orwell, *Shooting an Elephant*, waarin hij schrijft over een ervaring die hij opdoet als koloniaal politieagent in Brits Myanmar. Deze legt voor hem de ‘ware aard van het imperialisme’ bloot. In zijn district heeft een in razernij geraakte olifant een spoor van vernieling achtergelaten en een Myanmarees vertrappt. Orwell vindt hem, eenmaal uit deze toestand, rustig grazend aan de rand van een dorp. Orwell ziet meteen dat hij niet meer gevaarlijk is. Maar als vertegenwoordiger van de koloniale macht moet hij het toch doen: de olifant omleggen. De stroom Myanmarezen die Orwell achter zich aan heeft verzameld, zal hem anders uitlachen; de koloniale macht zal worden bespot. Orwell realiseert zich dat ‘het leven van elke witte man in het Oosten één lange strijd was om niet te worden uitgelachen’. Met de rug tegen de muur is geweld het enige alternatief voor de imperialist, die een marionet blijkt van zijn eigen creatie.

In Pangkalan Brandan, waar Augusts gezwoeg de Koninklijke uiteindelijk winstgevend zal maken, nam dat machthebberscomplex sadistische en racistische vormen aan. ‘Ik heb één bamboe al op die akelige rugen te barsten geslagen. Zonder ranselen krijgt men hier niets gedaan’, schreef August in zijn gebruikelijk driftige toon aan zijn vrouw Margot Kessler-de Lange over de toen zogeheten ‘koelies’ van het oliebedrijf. Dit waren Javaanse en Chinese contractarbeiders, door August steevast ‘lui’ en ‘bedrieglijk’ genoemd. Na de afschaffing van de slavernij in 1860 was er behoefte aan goedkope arbeidskrachten; dankzij dit systeem bleven de winsten hoog. Hoe slecht de omstandigheden ook waren (en dat waren ze), mochten deze contractarbeiders geen werk weigeren, konden ze door het bedrijf worden berispt met lijfstraffen of zelfs de doodstraf en kregen ze in ruil hiervoor hongerloontjes.

Boortoren van de Bataafsche Petroleum Maatschappij, werkmaatschappij van Koninklijke Shell, in Tarakan, Kalimantan, ca. 1915-1924, Wereldmuseum Amsterdam

Deze vuige periode in de geschiedenis van de oliegigant – er volgen nog vele – is eerder beschreven in *Geschiedenis van Koninklijke Shell* (2007) en meer kritisch in *Hoog spel: de politieke biografie van Shell* (2023). De kracht van *De Kesslers* zit in de biografische verbinding met de personages die deze geschiedenis bijwoonden en vormgaven. We kijken via Augusts

Jeroen Koch

De Kesslers: een familiegeschiedenis in olie en staal

Boom 2023, 496 blz.

ogen de wereld in, en dat is toch meer ontluisterend. Petroleum of parfum – want ook daar had August zijn zinnen op gezet – het zal hem een worst wezen: als hij maar binnenloopt en aanzien verwerft. Hier doet het kille kapitalisme dat over lijken gaat zich gelden. Rechtvaardigheid komt later wel.

De Kesslers stelt daarmee de cultuur van de witte Nederlandse burgerij centraal. Deze ontworstelt zich op dat moment uit de relatieve onzekerheden van haar klasse. Ze slaat een gretige inhaalslag, gefaciliteerd door een vanzelfsprekend gevonden koloniale en discriminerende orde, patriarchale verhoudingen en een liberaal economisch beleid dat het westerse bedrijfsleven geen strobreed in de weg zit. August wordt hier door Koch neergezet als sociale klimmer binnen dit systeem. Tegelijkertijd is het de geïnternaliseerde druk vanuit die burgerlijke samenleving, aangejaagd door zijn stiefvader die hem de baan bij de Koninklijke bezorgde, in combinatie met zijn driftige aard, die August uiteindelijk fataal wordt. Hij sterft, zesenvestig jaar oud, zich letterlijk doodgewerkt. ‘Ademnood’ heette zijn doodsoorzaak. ‘Ik moet vooruit.’

Familiegeschiedenis

Is August de zichzelf overschreeuwende antiheld van dit verhaal, dan is oudste zoon Dolph Kessler zijn zwelgende tegenbeeld. ‘O, kon ik maar eenvoudig en nietig zijn.’ Want streed August nog tegen economische onzekerheid, voor Dolph zijn vermogen, villa’s en vakanties vanzelfsprekend geworden. Augusts dood maakt Margot een van de rijkste vrouwen in Nederland. Ze beschikt over een stapel preferente aandelen in de Koninklijke, dat groeit en groeit, zeker na de fusie in 1907 met het Britse transportbedrijf Shell. De gefortuneerde jonge Dolph staat voor een moreel dilemma. Welke afslag moet hij nemen: het bedrijfsleven in ‘met geen ander doel dan de verergering der maatschappelijke wantoestanden’ of toch ‘goed in de wereld’ verspreiden en daarvoor de ‘voordelen zijner geboorte’ opofferen?

Het zijn de vragen van nieuwe rijken in een veranderende wereld, zoals Koch het typeert. Wetenschap, filantropie en kunst doen hun intrede bij de familie. Ook de tweede generatie Kesslers zitten we zo op de huid, nu gediend in een invloedrijk ons-kent-ons wereldje. Via Hendrikus Colijn, toen nog oud-koloniaal militair met een carrière bij een dochterbedrijf van Shell, werd Dolph ondergebracht bij de Koninklijke Hoogovens in IJmuiden, dat hij hielp opzetten. Waarmee we ook het antwoord hebben op zijn morele dilemma,

al zal Dolph zich beduidend socialer tonen dan zijn vader – de veranderde tijdsgeest volgend. Zoon Guus werd net als zijn vader directeur van Koninklijke Shell, precies in de tijd dat het oliebedrijf de Nederlandse militaire acties steunde tegen de Indonesische onafhankelijkheid. Het verhinderde niet dat Pangkalan Brandan, de oorsprong van het Kessler-vermogen, in vlammen opging.

Het verweven van die nabijheid met de grotere raden van de geschiedenis is wat een familiegeschiedenis aantrekkelijk maakt. Dit genre kan de laatste tijd op veel populariteit rekenen, zoals *NRC* vaststelde. De vraag is wel in hoeverre de opzet van *De Kesslers* nieuwe inzichten geeft of een bijdrage levert aan debatten nu.

Koch heeft ervoor gekozen de brieven en geschriften van de Kesslers, en daarmee de stem van de witte burgerij, als fundament te nemen. Daardoor delven de vrouwen – dochters, moeders, echtgenotes – eens niet het onderspit, wat vooral in het andere genre waar het boek aan raakt – bedrijfsgeschiedenis – meestal het geval is. Die gevoeligheid voor het vrouwelijke perspectief is winst, voor Kochs boek en voor dat conservatieve genre.

Ook schuwt Koch kritische passages op de oliewinning niet. Die zijn welkom want Shell biedt ze doorgaans niet zelf aan. Het archief is slechts raadpleegbaar onder voorwaarde dat Shell goedkeuring moet verlenen als onderzoek in haar archief tot publicatie leidt. Zo wil het bedrijf imagoschade voorkomen. Hoewel de Shell-archieven voor Koch ter beschikking stonden, maakte hij er geen gebruik van. Via e-mailcontact laat Koch weten dat de collega-onderzoekers van *Geschiedenis van Koninklijke Shell* hem vertelden dat gevoelige informatie op het hoogste niveau alleen mondeling werd gedeeld.

Zo ook tijdens de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog, een periode waarover Koch wel meer had willen weten, zoals hij in *De Kesslers* aangeeft. Shell staat dan onder de directie van Guus Kessler. Wat wist de bedrijfstop en welke beslissingen zijn toen genomen om de bedrijfsbelangen te dienen? Op welke manier

hebben zij de situatie toen beïnvloed? Daarover is het laatste dus nog niet gezegd. Ook Marcel Metzke, die voor zijn politieke biografie weinig verrassend geen toegang bij Shell werd verleend, kreeg deze kwestie niet scherper in beeld.

Daarom blijft het hangen. Moest de – immers weinig verleende – uitnodiging voor toegang tot de Shell-archieven dus niet volmondig worden geaccepteerd? Op het hoogste niveau valt er over ‘gevoelige informatie’ misschien weinig te vinden, maar juist daarom was relevant geweest te zoeken naar documentatie van een lager niveau. Dit zou een ingang hebben kunnen bieden om het perspectief eens te draaien.

Had *De Kesslers* zich op deze manier scherper toegespitst op de koloniale wereld, dan was de veelheid aan lagen en stemmen die deze in zich draagt meer tot zijn recht gekomen. Want wie verliezen we nu uit het oog, en zijn hun verhalen niet meer het vertellen waard? Je zou kunnen tegenwerpen dat dit ten koste zou gaan van het psychologisch reliëf dat het nu heeft, en dat het een waar publieksboek maakt. Maar is het niet ook de taak van historici om te proberen verschillende realiteiten te begrijpen en deze tegen elkaar af te wegen? Met zo’n insteek hadden de Kesslers, bezien vanuit andere perspectieven, juist *meer* diepte kunnen krijgen. Zeker in onderzoek naar het koloniale verleden, waarin er scherpe verschillen tussen mensen bestonden, blijft dat een even lastige als noodzakelijke exercitie. Bronnen op vindingrijke manieren lezen, moeite doen om alternatieve bronnen te vinden: het had gekund. De Kesslers, verrijkt door het fossiele kapitalisme in deze koloniale wereld, blijven echter de hoofdpersonen. Het jasje familiegeschiedenis lijkt zo erg nauw voor alle ledematen van dit verhaal. Botsen we hier tegen de grenzen van het genre?

Met olie en staal in de ondertitel had het boek zich bovendien nadrukkelijker tot milieugeschiedenis kunnen verhouden. Enkele korte bespiegelingen wijdt Koch daar wel aan, maar weer beperken die zich tot de rol van een Kessler. Via Max Kohnstamm, zoon van An Kessler en Philip Kohnstamm, komt het *Rapport*

van de Club van Rome in beeld. Terugkijkend wordt dat rapport beschouwd als de ‘gemiste’ waarschuwing voor de ‘grenzen aan groei’ die ons in 1972 in beweging had kunnen brengen tegen klimaatverandering. Max werd gevraagd zitting te nemen in de denktank van de Club, maar distantieerde zich vrijwel direct. Ondanks zijn sociale bewogenheid koos Kohnstamm, als diplomaat bevorderaar van de industriële integratie van Europa, eieren voor zijn geld. Olie en staal waren tenslotte de hoekstenen van de welvaart van de Kesslers. Bij het groeiemodel waaruit dat voortkwam hoorden geen vraagtekens te worden geplaatst, zo lijkt Koch ons te willen vertellen.

Beladen kapitaal

De Kesslers is voor een belangrijk deel door de familie Kessler gefinancierd. Ook Shell is gevraagd bij te dragen, maar had geen interesse, laat Koch weten. Achteraf was dat waarschijnlijk maar goed ook. Met Shells toch al controversiële imago had dat de pers misschien eerder doen haperen dan draaien. Tata Steel, de huidige eigenaar van de Koninklijke Hoogovens, deed wel een duit in het zakje. En de Kesslers zelf? Met de steun aan dit boek treden zij in de voetsporen van hun voorouders, die het evenzeer belangrijk vonden ‘ertoe te doen’. Want een beetje familie laat zijn geschiedenis tenslotte optekenen door een voornaam historicus als Koch, toch biograaf van Abraham Kuyper en verschillende Oranjes. Kritisch of niet, zo’n kloek boek blijft een soort ode. De vraag is: aan wat?

Wat deze geschiedenis van olie en staal uiteindelijk heeft nagelaten is, onder de streep, een ontwikkeling die onze wereld oneindig heeft veranderd. Of beter – met oog op de gevolgen ervan – heeft verwoest. En blijft verwoesten. Want klimaatverandering is een cumulatief proces, met een verleden dat beslag legt op heden en toekomst. Het maakt de geschiedenis van de familie Kessler haast nietig tegenover het symbool waarvoor het nu is komen te staan: een model van vooruitgang dat zijn onschuld definitief heeft verloren. *De Kesslers* is een grafsteen voor beide. <

signalementen – Frankrijk

Marjolein Corjanus & Manet van Montfrans

Rentrée d’Hiver-Printemps 2024

De Franse Rentrée van dit voorjaar telt ruim tweehonderd romans. Daarvan speelt een opvallend aantal zich af in een al dan niet nabije dystopische toekomst. Olivier Bordaçarre, Olivier Poivre d’Arvor en Cécile Coulon springen eruit met origineel werk, de populaire schrijver Édouard Louis stelde zijn nieuwste, vurig verbeide boek over het leven van zijn broer uit tot eind april. Onder de titel «*Zénon, sombre Zénon*» verscheen het vijfde deel van de verzameling brieven van Marguerite Yourcenar. Verder verschijnt er opmerkelijk veel biofictie (biografische fictie) uit zowel Frankrijk als de Francofonie, en heeft de vorig jaar al duidelijk zichtbare aandacht voor de oorlog in Oekraïne standgehouden. Artificiële intelligentie is als thema duidelijk in opkomst. De absolute ster van deze Rentrée is echter Thomas Schlessler met *Les Yeux de Mona* (Albin Michel), waarvan de rechten al

voor publicatie aan meer dan twintig landen werden verkocht.

Inmiddels zijn ook de nodige prijzen al vergeven... Op 15 januari werd de Prix Transfuge toegekend aan Amina Damerdji voor haar roman *Bientôt les vivants* (Gallimard) en aan Eve Guerra voor het beste debuut: *Rapatriement* (Grasset). De Prix du roman de la nuit (19 januari) was voor Christophe Boltanski en Ervé voor King Kasai (Stock). Camille de Perretti ontving de Prix des romancières voor haar roman over het bekende maar door raadsels omgeven schilderij van Gustav Klimt, *L’Inconnue du portrait* (Calmann Levy). De Grand Prix RTL-Lire 2024 ging op 26 maart naar scenarioschrijfster Claire Deya voor haar debuutroman *Un Monde à refaire* (L’Observatoire).

Een uitgebreider overzicht van de Rentrée en de laureaten van de grote Franse literaire prijzen is te vinden op www.nederlandseboekengids.com (zoek op ‘rentrée’).

Jean-Pierre Martin, *N’oublie rien* (L’Olivier)

In *Le laminoir* (Champ Vallon, 1995) schreef de veelzijdige Jean-Pierre Martin een gefictionaliseerde versie van zijn ervaringen als vrijwillig fabrieksarbeider na mei 1968. Het vervolg daarop is *N’oublie rien*, het niet-gefictionaliseerde verhaal van zijn gevangenschap in Saint-Nazaire in 1970. Als lid van de maoïstische beweging la Gauche prolétarienne had hij een pamflet verspreid waarin hij een aanslag met molotov-cocktails op de scheepswerven van l’Atlantique propageerde, uit protest tegen een serie dodelijke bedrijfsongevallen. Hoewel Martin de ideologische veren van toen heeft afgeschud, geeft hij niet toe aan de verleiding van